Літопис Червоної Калини

В. С.

Львів - Грудень 1936 - Ч. 12

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VIII. Річник

ЧИСЛО 12 · ГРУДЕНЬ · 1936

Відділ военно-історичних памяток у Музею Н. Т. Ш. у Львові, зорганізований старанням „Молодої Громади“. Фрагмент головної стіни другої салі Відділу з протретом Дм. Вітовського кисти П. Холодного та світликами голов Українських Урядів і Вождів У. Г. А.

МИКОЛА МАТІЇВ-МЕЛЬНИК

ТРОЯНДА

(Баляда).

I.

Десь рокоче й бє грім батарей,
Срібні бубни кують за горою,
(Сів на гриви вогненний іней...)
Хтось кричить на алярм за рікою.

І втікає розтоками ніч,
Мов розхрістана відьма-чаклунка —
Розпоров чорну хлань сонця меч:
На »позір!« станув ліс гордо, струнко.

І хтось крикнув (за сонцем): »Вперід!«
І зірвалась залізна кольона
Крізь вертепи й запори у брід —
А на шляху троянда червона...

II.

Сипле сонце по шляху вогні,
Сипле іскри з кремяного дзвона —
Простяглися поля чарівні...
А на шляху троянда червона.

У карміні горить сталяктаж
На кунштовних сріблених коронах —
Гей, в атаку кіннота летить!...
А на шляху троянда червона.

На переді четар молодий
Тисне шаблю-гадюку до лона —
Бють по лезі рубіни з грудий...
А на шляху троянда червона.

III.

На переді четар молодий
Груди в зорях поставив на кріси:
Сім мечів піднялось до грудий
І сім зміїв в червонім залізі.

І не чує, що вяне плече,
І не чує ні муки, ні втоми —
Щось так солодко з серця тече...
Гей, поникли ворожі шоломи!

Крик побіди в сурму задзвонив
І знов далі погнала кольона,
А по ній на снігу серед нив
Розцвілася троянда червона...

5. XI. 1936.

Від Видавництва

Отсе минає 8-ий рік видання нашого журналу. З гордістю дивимося на пройдений нами шлях. Скільки історичних матеріялів, скільки подій, скільки вартісних подробиць з наших визвольних змагань вдалося нам врятувати перед забуттям і зберегти для історії! Все це в першу чергу завдяки нашим співробітникам, що не цураються взяти за перо і списати фрагменти пережитого та тим, що, досліджуючи історичні матеріяли та живі спомини сучасників, складають перші історичні нариси для майбутніх істориків. У дальшій черзі завдячуємо нашу доконану працю нашим передплатникам, що своєю передплатою матеріяльно допомагають нам утривалювати друком цінні картини минулого. Їм усім за це щира дяка та прохання тямити і надальше на свою велику місію спільними зусиллями класти фундаменти для історії наших визвольних змагань.

Наша ідейна програма від перших початків нашого журналу одна і незмінна. Тому так рідко забираємо слово до наших Читачів. Цим разом спонукала нас до того одна технічна новість, яку думаємо завести з початком нового 1937. року. А саме думаємо з кожним числом нашого журналу долучувати для наших точних передплатників один аркуш цікавої історичної книжки. З цих аркушів кожний передплатник зможе в короткому часі зложити собі і оправити цілу книжку. Першою такою книжкою, яку будемо розсилати нашим точним передплатникам в 1937. році, будуть цінні спомини команданта III. корпусу У. Г. А. ґенерала КРАВСА п. н. »На Великій Україні«. Перший аркуш долучимо з 1-им числом »Літопису Червоної Калини« усім нашим передплатникам. Другі і дальші аркуші будемо долучувати тільки тим передплатникам, що платитимуть біжучу передплату точно з гори, а залягаючим з передплатою за минулий час, якщо вони, в порозумінні з Адміністрацією упорядкують справу вирівнання своєї залеглости і платитимуть точно з гори біжучу передплату.

Оце новість, що її введемо в 1937. році. Позатим у »Літописі« будемо дальше як досі збирати та утривалювати історичні матеріяли і в той спосіб працювати над виробленням нашої історичної та військової традиції.

Члени „Молодої Громади“ та гості на отворенні Відділу военно-історичних памяток у Музею Н. Т. Ш. у Львові дня 1. XI. 1936 р. На переді сидить Начальний Вожд У. Г. А. ген. Мирон Тарнавський і голова „Молодої Громади“ от. Ю. Шепарович, за ними полк. С. С. А Мельник і о. пралат Кунцький.

Почин великого діла

Написав: *Д-р Іван Іванець.*

„Краще пізно, як ніколи“! Ця відома приповідка пригадалася мимоволі з нагоди відкриття Відділу історично-военних памяток при Музею Н. Т. Ш. у Львові, яке відбулося в неділю дня 1. листопада ц. р. Справді був вже останній час, щоб узятися за систематичне збирання й упорядковування матеріяльних памяток із недавньо минулих а так далеких уже часів „Великого Зриву“, часів визвольної боротьби Українських Армій.

Зорганізуванням історично-военного Відділу уфондовуємо памятник героїзмові і посвяті Українських Військ, закріплюємо ідею їх чину та робимо її живою. Осягаємо те, що сказав у своїй промові на відкритті відділу предсідник Історично-музейної Секції при „Молодій Громаді“ Др. Денис Лукіянович: „Mortui vivunt, muti loquntur“. (По смерти живуть, німі говорять).

Відділ історично-военних памяток, що міститься покищо у 2-ох кімнатах, є ще скромний, але представляється культурно і поважно. Ми можемо тільки тішитися його сформуванням, та мусимо подбати про його систематичну розбудову і поширення, щоб внедовзі він став справді пантеоном української хвали.

При святі відкриття так і натискалися до голови думки і завваги, порівнання між нами й іншими народами. Ось саме на заході Европи обходили память 400 ліття смерти Еразма з Роттердаму, великого письменника й ученого з доби т. зв. німецького відродження. Ми могли довідатися про пропамятне свято з тої нагоди на одному з передмість Брюселі. Там зберігся до нашого часу не лише дім, у якому жив деякий час Еразм, але і ціла обстановка кімнати, в якій він писав свої твори. Ми із здивуванням довідалися про ту велику скількість матеріяльних памяток по тій славній людині, що остала до нинішнього часу у ріжних містах Німеччини. Треба взяти під увагу не лиш 400-літній протяг часу, але й ті лихоліття, які довелося Німеччині перебути по смерти великого гуманіста. Цеж прийшли потім часи жаху і великої розрухи, часи трицятьлітньої

Ген. Тарнавський перетинає стяжку при вході до Відділу военно-історичних памяток.

Фрагмент 3-ої салі Історично-воєнного Відділу Музею Н. Т. Ш. з польовим престолом і картинами Л. Трунка, Л. Лепкого та Л. Перфецького. У габльоті поруч престолу, збірка відзнак У. С. С. та інших памяток.

війни. Це діялося на заході Европи у добі, яка видається нам дикою і відсталою! А як жилося у нас, у XX. столітті, нехай посвідчить такий примір:

Мав я нагоду говорити зі знайомим, що відвідав місцевість (село Довге, к. Стрия), де поховано, можна сказати, недавно ще тому, Корнила Устияновича, відомого і видатного маляра, письменника і публіциста, одного з найбільше визначних представників творчости і життя Галицької землі другої половини XIX. століття. Живуть іще люди, що захоплювалися від його промов, захоплювалися його творчістю, але з могили його вже й сліду не лишилося і лише одинокий сторонній місцевий пірох зміг означити місце, в якім заховані тлінні останки цього пробоєвика галицького відродження, автора героїчної пісні: „По морю, по морю..."?

Про що це свідчить? Про те, що ми в протилежності до інших народів залишилися і надалі народом з малим почуттям традицій і самопошани. Що ми все ще якісь помічні кочівники, коли раз-враз нново приходиться розбудовувати свої житла. Що землю, у якій живемо, це лиш країна прожитку, а не батьківщина, у якій творці жури віст і обстанова дому свідчать і говорять про надбання і працю батьків, дідів та прадідів.

З надзвичайною прикрістю доводиться ствердити факт, що ті, що були в проводі великих подій, Визвольних армій, не вміли у свій час повести ні пропагандивної праці (гл. статтю: „Невикористана Зброя, Календар-альманах „Червоної Калини" на рік 1937), ні збирання документарних матеріялів і їх збереження для традиції.

Що з кінцем листопада 1918 р. зн. на самому початку українсько-польської війни предложив я Начальній Команді меморіял у справі організації Пресової Кватири при У. Г. А., у якому говорилося не лиш про значіння і ціль праці, але і про способі збереження збірання матеріялів на випадок програної війни. На особисту інтервенцію одержав я від дуже високопоставленої особи відповідь, що це дрібниця, над якою нема спромоги думати! Висліди збагателізовання цієї, такої важної справи за скільки стали ми убогими. Наслідок варварського занедбання є той, що нема майже ні одної світлини документу з якого важного історичного для нас моменту як вступлення У. Г. А. у Київ і переходу галицьких військ через річку Збруч! — Як мало н. пр. матеріяльних доказів, що У. Г. А. не була чимсь сформованим, а справді зорганізованою силою здисциплінованого війська! Декілька лиш випадково збережених світлин за слабо свідчать про стан і вигляд артилерії, цеї гордости У. Г. А. Така сама жалюгідна недбайливість у збереженні матеріялів для традиції, що в У. Г. А., була і в Армії У. Н. Р. і в Корпусі С. С.

Та годі розводитися над тим, чого не зроблено, чого не збережено. Жалій, жалю годі!

Наш обовязок зберегти те, що ще можна відтворити. При свідомій, плановій праці, зможемо чимало такого зробити, за що будуть нам вдячні майбутні покоління. Почин Історично-краєвої Секції при Т-ві „Молода Громада" повинен знайти широку підтримку у цілому краю, він повинен знайти і відгомін у праці на місцях.

Так у кожній місцевості повинні громадяни зладити спис учасників визвольних змагань, подати про пропамятні таблиці тих, що впали і т. п.

Всі, в кого є памятки, що відносяться до Українських Січових Стрільців, до Січових Стрільців, до Української Галицької Армії чи до Армії У. Н. Р. нехай надсилають їх до Відділу історично-воєнних памяток при Музею Н. Т. Ш. у Львові, вул. Чарнецького 24. і. Грошеві пожертви слати до Земельного Банку Гіпотечного у Львові, чекове ПКО. у Львові ч. 500.700, з допискою: „Музей".

З Запоріжського Корпусу до СС-ів

Воєнний спогад.

Написав: *Дмитро Кунчак*, б. хор. СС.

Гетьманський переворот застав мене у Запоріжському Корпусі, яким командував тоді ген. Натіїв. Військові частини цього корпусу були розташовані у Катеринославській і Таврійській губернії та в околицях Криму. Наш перший козацький кінний полк. ім. Костя Гордієнка, був розміщений біля Мелітополя, його перша сотня сотника Шульги повнила службу таки в цьому місті.

Вісти про державний переворот у Києві оббігли шов громова лискавка цілу Україну, тим самим і наші військові частини. Негайно відбулися тайні наради старшин — обмірковувано нововитворену політичну ситуацію.

Після коротких нарад винесено рішення, що збройний виступ Запоріжського Корпусу під стратегічним оглядом являється неактуальним, не зважаючи на гарне військове вивінування; треба було взяти під увагу мілітарні сили Центральних Держав, які були вже тоді розльоковані в Україні, та ще недавно розгромлені більшовицькі загони, яких недобитки пішли у скрите підпілля; все це витворювало несприятливу ситуацію для нашого корпусу, і з цим треба було числитися.

Одна з ґабльот із одностроями українського війська. Однострій стрільця У. Г. А. та десятника У. С. С

Портрети командантів Український Армій кисти П. Холодного.

Проте горячі уми не так легко удалося переконати. В ночі з першого на 2. травня 1918 року наша сотня таки роззброїла німецьку кулеметну частину, забравши в неї 5 скорострілів. Наскок наших козаків на німців, був такий несподіваний, що вони зовсім не супротивлялися і це роззброєння обійшлося без проливу крови.

На другий день, німці заалярмували свої поблизькі частини, зробили те саме й наші; здавалося, що ось-ось прийде до кровавого зудару. Німці виступили дуже агресивно, одначе по часі таки з тону спустили. Вони дуже добре знали геройські подвиги Запоріжського Корпусу, і бачили й тепер наші добре здисципліновані частини. Отже не мали сміливости нас зачіпати. По довгих переговорах цей конфлікт зліквідовано, але всім стало ясним, що співжиття під одним дахом з німцями є неможливе.

Тимсамим треба було ділати, вибирати одне з двох, або піти на службу гетьманську, або зложити зброю і розійтися. Більшість старшин і козаків були проти гетьмана; не було іншої ради, треба було розформуватися, що й сталося. Одна частина Запоріжців, а саме деякі полки подалися вглиб України аж на її східні кордони, вони були розташовані біля околиць Свастова і Білокуракіна у Харківській губернії, сповняючи тут пограничну

Колишній Нач. Вожд Галицької Армії ген. М. Омелянович Павленко. Світлина з 1935 р. Брюсселя.

охоронну службу на більшовицькому кордоні. Пізніше в цих частинах опинилося багацько галичан з роззброєного першого полку С. С. у Києві, найшовши тут свою другу „Запоріжську Січ".

Друга частина розформувалась і пішла у революційне підпілля.

Третя частина корпусу а власне малі відділи старалися дістатися до гетьманських частин, щоб тим самим в разі потреби мати на відповідних місцях своїх довірених людей.

По довшій намові я і частина козаків з першої сотні гордієнківців залишилися в охоронній сотні повітового команданта в м. Мелітополі. Командантом повіту був полковник російської служби Буйневич, по всій правдоподібності з походження поляк, зате ціла адютантура штабу була обсаджена щирими українцями. Командантом кінної сотні назначено штабскапітана російської армії Масляннікова, людину, як він казав „з малоросійською душею". Любив він дуже часто погуляти. Справами сотні цікавився менше, тому не мав на неї ніякого впливу.

Незабаром був я приділений до адютантури штабу, де повнив службу німецько-українського перекладчика.

Завдяки ось такому складові цілого штабу, місцеве населення не відчувало тих страшних репресій зі сторони німців та гетьманців, як це було в інших повітах України, зате місцеве населення дарило нас великими симпатіями.

Овочі гетьмансько-німецького правління в Україні, почали скоро дозрівати. Недобитки царських старшин, московської чорної сотні, находили в гетьманських військових частинах своє прибіжище. Господарили в них так, як це вважали для Москви за доцільне, висміваючи при цьому часто український нарід.

Хто мав вуха, а слухав і очі, то бачив, що напрямні гетьманської політики для українського народу є зовсім шкідливі, та ставало ясним, що такий стан довше потревати не може і треба було протиділати.

В перших днях вересня 1918 року оббігла всіх нас радісна вістка, що у Білій Церкві формуються С. С. Ця вістка знову нас підбадьорила, навіяла багацько мрій, що знову буде змога послужити дійсній українській справі. Не було часу на довгу надуму, треба було рішатися.

Якстій стараюся про звільнення з цієї частини, забираю зі собою побратима Івана Купчака Штудерового і рушаємо в дорогу.

Дня 8. вересня виїжджаємо з Мелітополя. Жаль було кидати це гарне повітове містечко та знакомих, з котрими так зжилися. Не забуду я тієї хвилини, коли гурт мелітопільців випроважав нас на залізничий двірець та як сердечно прощалися з нами вручаючи кожному з нас по китиці осінніх квітів. Не час був на сентименти, Батьківщина кликала. Перед нами стелився тяжкий мозольний шлях.

На дворі над широко-розлогими українськими степами клубилися осінні мряки. Потяг рушив і пігнав розрізуючи своїм туловищем сірий туман. По якімсь часі туман піднісся високо, а зпоза нього виглянуло золоте сонічко. Нігде не видно ані однієї деревинки, тільки тут то там торчать серед широкого степу високі козацькі могили, свідки минулої слави.

Ідемо в напрямі Олександрівська. Над вечером переїхали ми через Дніпро до Катеринослава. З Катеринослава виїхали ми через Пятихатки до Кременчуга, відтак через Ромадан, Перятин до

Дмитро Купчак, хорунжий С. С. Весна 1918 року. Запоріжський корпус ген. Натієва. І. кінний полк ім. Костя Гордієнка т. зв. Гайдамацький, м. Мелітопіль, Таврійської губернії, біля Криму.

Києва. Всюди по дорозі стрічали ми німецькі, австрійські та гетьманські залоги, в самому Катеринославі навіть У. С. С-ів.

По двох днях їзди приїхали ми до Києва, негайно навязуючи свої звязки. Інформаційне бюро, що-до організації С. С-ів зараз відшукали. Засягнули точних інформацій. Треба було рушати в Білу Церкву.

Підчас короткого побуту у Києві відшукав я ще своїх земляків, трьох братів Сапіжаків, які тут вели торговельні інтереси і звербував їх до С. С.

До Білої Церкви приїхали ми 20. вересня 1918 року. Тут ще не було майже нікого, крім начальника постачання от. І. Данькова.

Примістились ми у бараках, де були російські шпиталі. Ці бараки треба було відчистити та дезинфікувати. Зпершу були тут великі невигоди і лихі харчі, та за якийсь час і те наладналось. Почали зїжджатись старшини і стрільці. Нова наша Запоріжська Січ оживала. Тут ще віднайшов я свого земляка хорунжого Федя Микуляка, отже разом нас з нашої Купчаківки біля Солотвини зібралося тут аж 6 осіб, що давало найбільш чисельну репрезентацію у С. С. з однієї місцевости.

В короткому часі началась оживлена праця — переводжено основну муштру стрільців, не виключаючи і старшин, школено духа і бойовий характер. Скоро громада себе взаємно зрозуміла і полюбила, не було тут ріжниці між старшинами і стрільцями. У всіх була одна мета, одне стремління добути волю Україні.

Европа й відродження України

(1914—1923).

Написав: *Ілько Борщак.*

Французька інтервенція в Одесі.

(Докінчення).

Остапенко передав цю постанову капітану Ланжеронові, який другого дня, тоб-то 12-го лютого, відписав голові ради міністрів:

„Маю за честь повідомити вас, що я дістав від союзного командування в Одесі телеграму у відповідь на мою, надіслану вчора у вечорі в справі звільнення осіб, яких назви такі:

Гербель, Ржепецький, Рейнбот, Варун-Секрет, Гаврилов, Ненарокомов, Гусаков, Компаньон, баронесса Інгерн-Штернберг, Басиков, Петропавловскій, Красноусов, Нетронін, Коханський, Петровський, Матвеєв, Кравицький*).

Всі ці особи мають бути звільнені в такий спосіб, щоб вони могли відїхати зі мною в томуж потязі, в якому я повезу до Одеси відповідь Директорії.

Це conditio sine qua non підпису угоди між французьким командуванням і Директорією. Тому я не можу повезти до Одеси постанови Директорії, в якій нічого не сказано про звільнення вищезгаданих осіб“.

Отже французький штаб надавав таке мале значіння угоді з Директорією, що ставив її в залежність від звільнення кількох реакціонерів, від яких французам не було жадної користи.

Директорія зпершу пробувала відкинути вимоги генерала д'Ансельма й приняла навіть рішучу постанову, а саме:

„Особи, про яких йде мова, доконали ріжні політичні та кримінальні злочини, вони тепер знаходяться під судовим слідством і звільнення їх без суду було б брутальним порушенням законів України. Жадний уряд не може на це погодитися. Вимоги, що маються в листі капітана Лянжерона, є порушенням усіх звичаїв Европи, що обовязкові в міжнародньому праві. Тому Директорія примушена відмовити вимогам капітана Лянжерона, що знаходяться в листі його до голови ради міністрів з 12 лютого. Одночасно Директорія висловлює жаль, що не з її вини затримується угода про спільну рішучу боротьбу з большевизмом, який загрожує европейській культурі“.

13-го лютого Лянжерон повернув до Одеси й того ж дня сповістив, що перемови з Директорією розірвані. Але одночасно червоні армії заняли Козятин, який знаходиться між Києвом та Одесою. 15 лютого до Одеси прибув генерал Бертельо, головний командант французьких військ у Румунії. Краще поінформований в українських справах і зтурбований радянською інвазією генерал Бертельо рішив більше числитися з Директорією, або принайменше не бути таким брутальним, як генерал д' Ансельм. Гетьманські міністри були таки звільнені, але так мовити „з ініціятиви Директорії“, а до Одеси прибула нова українська делегація, яку 20 лютого приняв сам генерал д' Ансельм. Два дні після, 22 лютого, відбулося перше засідання „франко-української комісії“, де зі сторони французів виступав полковник Фрейденберг. Праця цієї комісії відбувалася в таємниці, бо французький штаб лякався — це слово не є збільшене — росіян. Нарешті 26 лютого одеські газети принесли комунікат французького штабу, що угода уложена між французьким командуванням і українцями „на базі спільної акції проти большевизму й для відновлення порядку“. Того ж дня шеф пресового бюра при французькому штабі приняв журналістів, яким заявив:

„Угода з українською Директорією є угодою виключно військовою, її єдина мета, це координація всіх антибольшевицьких сил, вона абсолютно

---

*) Все це або гетьманські міністри або урядовці, всі реакціонери й українožери, заарештовані Директорією.

Посвячення Головного Прапору Т-ва бувших Українських Вояків в Бельгії 4 XI 1934 року. — Українські комбатанти з гістьми

не торкається питання єдиної Росії ані питання визнання української держави".

На цьому місці мусимо торкнутися так званого „Одеського договору" між Директорією та французьким командуванням, який свого часу наробив багато галасу на Україні й навіть в Европі, головно в Англії, що тоді підтримувала ґенерала Денікіна. Большевики довгі роки голосили про цей „договір", який на наш погляд є фальшивим і ніколи не існував. Довести це досить легко, що й зробимо тут.

Насамперед подивимося на текст „договору" в радянській редакції, єдиній, що існує. Ось він, очевидно, в перекладі з російської мови:

„1. Директорія УНР входить у склад єдиної та неділимої Росії на федеративній основі.

2. Директорія УНР складає коаліційний уряд, якому передає усі права.

3. УНР обовязується всіма силами боротися проти большевиків, що знаходяться на території республіки.

4. УНР віддає в розпорядження спеціяльно зложеного штабу всі війська для активного наступу проти большевиків Малоросії.

5. Усі озброєні відділи республіканських військ мусять бути обєднані і підлягати спільній організації.

6. В оперативному відношенню республіканські війська підлягають спеціяльним штабам.

7. Оперативний штаб формується в такому складі:

а) представника союзного командування ґенерала д' Ансельма;

б) одного представника добровольчої армії — ґенерала Ґрищіна-Алмазова;

ц) одного представника польських леґіонів — полковника Дзєваницького.

8. У вищезгаданий штаб входить представник українських республіканських військ — начальник штабу ґен. Матвіїв.

9. У місцях, які заняли українські республіканські війська, можуть без перепони формуватися добровольчі відділи.

10. Всі заручники й ті, що билися у відділах добровольчої армії, старшини, юнкери, юнаки та інші негайно звільнюються з правом вільно переїхати, куди їм завгодно.

11. Корпус облоги атамана Яніва, що блокує Одесу, негайно відводить свої відділи до стації Роздільної.

12. УНР приймає енерґійні заходи, щоби не допустити зібратися Трудовому Конґресові.

13. УНР обовязується не допускати на її території Рад робітничих, салдатських і селянських депутатів.

14. Союзне командування обовязується допустити представників УНР на мирову конференцію.

15. Союзне командування всіма силами буде підтримувати УНР в її боротьбі з большевиками через постачання військового знаряддя.

Прапор Т-ва бувших Українських Вояків у Бельгії
Права сторона.

Прапор Т-ва бувших Українських Вояків у Бельгії. Ліва сторона.

Вищезгаданий договір мусить бути підписаний Директорією УНР до 10 день.

Підписали: ґен. д' Ансельм, ґен. Боріус, кап. Лянжерон, адмірал Баллє, ґен. Ґрищін-Алмазов, контр-адмірал Ненюков, полковник Антонович, полковник Дзєваницький, ґен. Ґреков, ґен. Матвіїв. Секретари: Серкаль і Пильц.

Розглянемо цей „документ". Чи є хтось, хоч найменше обізнаний зі справами на Україні підчас революції, що повірив би, буцімто Директорія, хоч би який був її склад, згодилася „увійти в склад єдиної Росії", дозволити формувати добровольчу армію та не допустити зібратися Трудовому Конґресові?

Щодо 14-ої точки, від союзного командування в Одесі таксамо залежало „допустити представників УНР на мирову конференцію", як скажемо від... султана в Марокко.

Поглянемо на підписи цього „договору": ґенерал д'Ансельм — це ніби то має ще сенс; ґен. Боріус — дивізійний ґенерал та капітан Лянжерон не мали жадного претексту підписувати. З таким же успіхом можна було поставити ще з десятку підписів французьких старшин. З українського боку фіґурують підписи Грекова та Матвієва, що дійсно були в Одесі та хоч обидва ці генерали далеко стояли від українського національного руху — ледви чи хто повірить, щоби вони підписали такий „договір". Найцікавіші ще підписи секретарів: Серкаль був дрібний розвідчик, що крутився біля французів, а Пільц не менш дрібний урядовець українського міністерства закордонних справ. Всі ці підписи зібрані зі сторінок газет, де тоді ці назви зустрічалися.

Одним словом перед нами фальшивий документ, мета якого ясна між іншими з 12-ої точки. Ця точка каже, що Директорія не допустить, щоби Трудовий Конґрес зібрався. Конґрес зібрався 23-го січня, виходить, що „договір" зложено до цієї дати („договір" не має дати), але в цей час не було й мови ще про серіозні розмови французів з Директорією, як ми бачили вище зі споминів Назарука.

Хто перший розголосив „договір"? Большевики, які повели з цим „документом" аґітацію проти Директорії на Україні й закордоном. Зрештою в большевицькому журналі „Комуніст" ч. 23 читаємо, що „договір приніс якийсь Ройтман, бувший ес-ер і політичний каторжанин, а потім при Тимчасовому Уряді, осаул одеського ґрадоначальника. Він працював у большевицькій розвідці і вкінці його вбили, бо підозрівали в зраді товариша Ласточкина, керівника одеської організації большевиків". Отже джерелом „договору" був подвійний аґент, звязаний з большевиками. Думаємо, що справа ця вже ясна читачам.

Ну а договір, про який одеські ґазети сповіщали 26 лютого? Ось як справа з ним стоїть:

18 лютого 1919 р. українська делеґація пред-

Посвячення Головного Прапору Т-ва бувших Українських Вояків в Бельгії 4. XI. 1934. року. — Українські та бельґійські комбатанти.

лий час тут кружляли молоді старшини без еполетів і ґальонів, але одягнені на зразок їх предків — запорожців. Кілька елеґантних старшин галичан з полку Січових Стрільців, одягнених в уніформи, що їх певно відібрали у німців, підходили до ґенерала. Але всі, або майже всі, відмовлялися розмовляти російською мовою, а уживали української мови, яку досі осміювали, як мужицьку мову"...

Отже навіть у цьому інспірованому інтерврю на перший плян висовується мілітарна сторона боротьби з большевиками. А щодо політичного боку, йде мова про відновлення порядку в цілій Росії.

Того самого дня, як зявилося це інтерврю, у французькій палаті депутатів відбулися красномовні дебати відносно української справи.

Соціялістичний депутат Ернест Ляфон (Lafont) атакував уряд:

„Тепер ви шукаєте українців, ви дозволяєте статтю в дві шпальти про ґенерала Грекова, яку три тижні тому ваша цензура ніколи б не пропустила. Ви шукаєте українського уряду, якого не хотіли знати в грудні минулого року, коли я говорив про нього. Вітаю вас з цим прогресом. Але ви шукаєте українців якраз у мент, коли вони розбиті, коли вони вже не існують, коли їх армія більше не може принести жадної допомоги французьким силам, які перебувають в Росії... Пане Пішоне*), від довгих років ви подаєте нам фальшиві вістки...

В грудні місяці українські війська займали Одесу й ці війська ви бомбардували гарматами французьких кораблів. Українські селяни навернулись на большевиків завдяки вашій політиці, найбільший агент большевиків у Европі це французький уряд.

Франклен-Буйон: „У грудні місяці, коли можна було трактувати з представниками України, давали змогу п. Енно росповсюднювати публично декляраціі, які були справжнім оголошенням війни... Українське питання одне з найбільш делікатних. Це не „інородци" в тісному значінню цього слова, а брати по расі росіян. Але перед лицем большевицької інвазії, як ви хочете, щоби вони не вимагали незалежности? Я мушу зауважити палаті, що ось вже більше як рік, як Україна пропонує свою допомогу союзникам проти большевицької хвилі. Її представники все робили, щоби зацікавити Антанту. Досить було дати їм зброю й Україна врятувалася б. Ціла російська проблема мала б інший вигляд і можливо, що ми не мусіли б оплакувати події, які там сталися за цей рік".

Тоді забрав слово поміркований посол де Шапделен, якого інформували росіяни:

„Від часу як до Одеси прибули ґенерал д' Ансельм і Фрейденберґ французька політика там радикально змінилася. Консуля Енно зовсім відсунули від політики, французьке командування працювало для зближення з українцями. Ґенерал д' Ансельм людина обмежена, який не розуміє нічого в політиці. Цю нездібність використовує Фрейденберґ, який прибув сюди й який працює на користь українців. Від самого початку він спирається на українцях і він приняв ворожу до росіян політику".

Оця філіппіка французького поміркованого посла не була його поглядом, а, як сам заявив, нотаткою Шульгіна, що сидів у Одесі і не міг простити Фрейденберґові одного навіть факту перемов з українцями, хоч як мало цей Фрейденберґ був приятелем України.

Муте (соціяліст, тепер міністр кольоній в кабінеті Блюма): „Отже виходить, що зпершу ми навязали зносини з українцями з допомогою гармат, а тепер ми їх кличемо на допомогу".

Ляфон: „Щоби зясувати французьку політику відносно України, я хочу поставити п. міністрові три питання:

1. Чи правда, що наші дипльомати й військові в Одесі були настільки під впливом деяких російських елементів, що в мент, коли мирова конференція рішила зібрати на островах Принкіпо представників бувших російських територій, начальник французького штабу в Одесі не хотів дати українським делеґатам перепустки через Одесу, кажучи, що не може їм гарантувати безпеку життя?

2. Чи правда, що коли один з ваших численних агентів, капітан Лянжерон, поїхав у Вінницю перемовляти з українською Директорією, він поставив умовиною французького співробітництва справжній протекторат над політичним, економічним, фінансовим і військовим життям України? Чи правда, що він хотів навязати українцям співробітництво в їх власній армії реакційних офіцерів ґенерала Денікіна?

3. Чи правда, що коли військовий аташе Сполучених Держав Америки хотів поїхати до Вінниці, французькі старшини примусили його зійти з потягу під притокою, що Україна є зоною французького впливу?

Пішон: (міністр закордонних справ): „Ніколи уряд не давав подібних інструкцій".

Ляфон: „Чи хоче, чи не хоче п. Пішон, але, коли дипльомати й французькі старшини розмовляють в імені Франції, навіть як потім від них відпекується безсильний або зле поінформований уряд, вони компромітують в значній мірі нашу акцію.

Пішон: „Я запитував ґенерала Франше д' Еспере, він відповів, що це не є правда.

Ляфон: „Як не можете самі мати точних інформацій, благаю вас знайти когось в уряді, хто щось знає і хто може відповідати в палаті (рух в салі).

Слово забирає міністр закордонних справ Пішон:

„Плян нашої російської політики в Росії означений в телеграмі голови уряду, а саме „реалізувати одночасне оточення економічне большевизму й організацію порядку". Союзна акція в південній Росії була доручена Франції угодою зложеною з Англією в 1917 р. Ця акція містить в собі контролю евакуації німецьких військ навколо Одеси та Миколаєва, піддержку місцевих урядів, щоби підтримати порядок і дати їм час і засоби зорганізувати власні армії і нарешті третє завдання Франції це — захист союзних інтересів... Я не хочу

*) Міністр закордонних справ.

втомляти вас викладом ситуації на Вкраїні. Одначе я мушу признати, що ця ситуація темна й неясна. На жаль Директорія мала лише ефемерне існування. Винниченко прибув до французьких військ генерала Бертельо*), щодо Петлюри, здається, що він поїхав до Галичини, але точно ніхто не знає, де саме він перебуває".

На крайній лівиці: „Дуже добре".

Пішон: „Ви знаходите, що це дуже добре, я знаходжу, що це дуже зле...

Справа йде про те, що буде з Росією в будуччині, а ця справа торкається України, Литви, Латвії та балтійських країв. Українське та литовське питання звязані також з польським питанням, яке вже й так важко розвязати. Все це дуже складне, заплутане й сама Франція не може одна вирішити усіх питань".

На це соціялістичний депутат Ренодель відповів з місця:

„На Вкраїні це питання вже вирішене. Це Раковський, який сьогодні там є головою держави".

Майже в той сам день, як це говорилося у французькій палаті депутатів, в англійській палаті Гармсворт, товариш міністра закордонних справ заявив: „Ситуація на Україні надто темна, щоби можна було дати палаті точні інформації. Одначе відоме, що уряд Директорії розлетівся перед натиском большевиків".

Як бачимо з дебат у французькій палаті, паризький уряд не мав більше ілюзій щодо сили Директорії на Вкраїні. Рапорт генерала Франше д' Еспере про положення в Одесі остаточно переконав уряд, що інтервенція на Україні програна.

2-го квітня 1919 р. генерал д' Ансельм викликав генерала Шварца, якого Франше д' Еспере поставив на чолі Одеси, і заявив йому, що дістав наказ з Парижа — евакувати Одесу до 48 годин. Чому така поспішність? У деяких морських частинах французьких розпочалися заколоти, французькі вояки не мали жадного бажання воювати в чужій країні за чужі їм справи. Уряд перелякався й поспішив вивезти свої війська із небезпечної країни.

6-го квітня ватаги Григорієва увійшли в Одесу. Французька інтервенція на Україні скінчилася вельми сумно для Франції й паризька газета „Ліберте" з повною рацією писала:

„Ми не знаємо нічого більш жалюгідного, як наша політика на Україні. Наші представники на Україні були нижче всякої критики. Вельми пізно розпочали переговори з Директорією, тоді як дві третини країни були вже захоплені червоною армією. Ми мали там надто слабі військові сили й доля Одеси тим самим була вирішена"...

Під московським караулом

Подав Франц Коковський.

Від о. Миколи Старуха, пароха в Шумлянах, пов. Підгайці, дістав я до перегляду памятник пок. Тимотея Старуха, б. посла до австрійського парляменту та галицького сойму. Постать пок. Т. Старуха, його незломний характер, його різка нераз, але зо щирого серця, з правдивого патріотизму пливуча поведінка триває ще у памяті старшого покоління. Про його щиру простолінійність, безкомпромісово-опозиційне становище чували й молоді.

Тому — на мою думку — не від речі буде помістити уривок із цього памятника, а саме з того часу, коли в 1915. р. його вивезли російські війська як цивільного полоненого.

Іще одне, на що хочу звернути заввагу. За свого життя доводилося пок. Т. Старухові, як правдивому „хлопському послові" виступати різко проти різних жидівських пявок. Це виробило йому марку антисеміта. Про те мушу підкреслити, що в цілому памятнику пок. Старух усе, де була можність зазначити добрі сторінки жидів, не скривав їх, явно про них говорив. Це відсуває від його памяті тінь наклепів, що на нього кидали різні злі духи.

*
* *

„Москалі відступали дальше та приводили з собою багато арештованих українців, а найбільше жидів.

Із 13. на 14. червня 1915. р. коло 12. год. в ночі окружили москалі мій дім, увійшли до середини та почали робити ревізію, що тривала до год. 6. рано. Потім приарештували мене та мого сина, Миколу, та відвели до тюрми. Там стрінув я уже 173. людей, українців, жидів та поляків. У тюрмі придержали нас цілий тиждень.

Шефом охрани був князь Арістоф, що запорядив моє арештування на донос місцевих москвофілів. Дня 17. червня привели всіх арештованих на подвіря дому, де мешкав Арістоф, уставили в ряди та відфотографували. Мене та сина Миколу покликав Арістоф до своєї канцелярії та наказав списати протокол.

Я почав йому представляти, що я ніщо не провинив та прохав звільнити мене й сина, але Арістоф відмовився. Нас відвели знову до тюрми.

Дня 20. червня приказав Арістоф привести нас знову до себе, відділив окремо жидів та заявив усім, що їдемо до Росії.

На мої прохання та запевнювання, що я в нічому не провинився,потвердив це Арістоф, а коли я далі настоював, щоб мене звільнив, відповів він чистою українською мовою: „Пане Старух, даю вам моє слово чести, що не можу вас звільнити, але напишу в документах, щоб вам не робили кривди та усюди давали підводу".

Усіх арештованих вивели за місто на „Замостовий Фільварок" та помістили в стайні, де ми мучилися цілу ніч. Наступного дня ранком в год. 8. ми рушили в дорогу. Проходили ми через Козову, на-

---

*) Очевидно, цього ніколи не було. Як бачимо, французький уряд не дуже мав точні інформації, що діється на Україні.

рід дивився на нас і плакав. Коли виїхали з Козови (16. км. від Бережан — Ф. К.) прийшла злива, а у цій зливі їхали ми аж до Плотичі (24. км. — Ф. К.). У Плотичі завели нас до двора перед стайню та почали нас числити серед страшної зливи так, що ми промокли до нитки. Усіх примістили в стайні, а тільки мені, синові Миколі та ще трьом дозволив командант конвою перейти до хати, де примістився наш караул.

Довідавшися, що я в Плотичі, мій знайомий, місцевий війт, Василь Стеткевич, приніс мені їду, а наступного дня мій приятель, Василь Кривокульський, хотів зо мною говорити, та не допустили. Кинув мені тільки на фіру коробку папіросів.

Із Плотичі прийшли ми до Тернополя (46. км.) і нас завели на подвіря одної казарми. Там ми мали ночувати на подвірі. Але знову почав падати дощ, і нас завели до бараку, де ми примістилися досить вигідно.

23. червня пігнали всіх пішки за місто, а по 4. км. такої дороги дозволили декому сісти на фіру. Так дійшли ми до Романівки. Тут розділили нас на три партії та помістили в селянських хатах. Зо мною та сином був також учень 5. кл. рогатинської гімназії, Олекса Коваль.

Із Романівки повели нас на другий день до Підволочиськ і тут довелося нам перебути хрестний похід. Командант, що нас конвоював, не знав, де етапна команда та повів нас 6. км. за Підволочиська, там нам казали забрати річи з підвод та чекати. По двох годинах вернувся командант та сказав нам, що не тут має нас віддати, а в місті, в Підволочиськах, треба було вертатися. Люди, що дуже знемоглися, помагали одні одним, аж врешті з тяжкою бідою долізли ми до етапної команди. Тут помістили нас усіх в одній салі, люди душилися з причини браку повітря.

На моє прохання командант етапу, полковник, казав розмістити усіх по різних кімнатах, а мене зі сином примістив у канцелярії, де ми застали латинського священника, Юзефа Волчанського.

— — — — — — — — — —

Повних три неділі йшли ми до Києва на старий Констянтинів, Шепетівку, Житомир. Цілу дорогу опікувався нами жидівський комітет. У Шепетівці жидівський комітет уладив величаве приняття цілому транспортові. Усі інтелігентні жидівки обслугували полонених. Мене відвідали визначні інтелігенти-жиди, адвокати, лікарі та два кореспонденти часописів.

Я подивляв цю жертвенність жидівського народу.

У Бердичеві ночували ми в стайнях побіч костела. І тут дав нам жидівський комітет обід. У Житомирі жидівський комітет наймив великі вози, що на кожному з них містилося з 20 людей і цими возами заїхали ми 11. липня 1915. р. до Києва. Там перед житомирською брамою розділили осібно українців, жидів та поляків, казали посідати на вози та повезли через велику браму, що на ній був напис „Боже царя храні", у місто.

Що діялося тоді в мому серці, годі описати. Усе життя мріяв я про свобідну Україну, про вільний український нарід, хотілося побачити колись цей золотоверхий Київ, а тут треба було входити в пороги дорогого міста як арештант, під московським караулом...

У ЗОЛОТОВЕРХОМУ КИЄВІ.

У продовженні своїх споминів пише пок. Т. Старух ось що про свій побут у Києві:

„Вели нас вздовж міста до будинку головної поліції. На подвірі позбирали полонених по національностям, осібно українців, поляків та жидів. Напроти себе побачили ми другий, подібний транспорт. У цьому транспорті побачив я рад. Івана Масляка, проф. Насельського та проф. Гр. Бобяка з Бережан. Ми підійшли до себе, звиталися.

Полонених жидів забрав жидівський, а поляків польський комітет, лишилися самі українці, що ними не було кому зайнятися.

Поліція розділила усіх українців по різних тюрмах та участках. Переїхати туди повозкою поліція не дозволила. До т. зв. Бульварного участку призначили нас 23 та замкнули в тюрмі. З нами поводилися дозорці досить лагідно. За кілька днів привели до нас іще арештованих у Стрию адв. А. Герасимова, інж. Левандовського, урядовця магістрату Руснака, поляка Рапфа та жидів Шара та Шіфа.

За три дні по нашому прибуттю до тюрми покликав усіх 23 до канцелярії змосковщений українець Стороженко, випитував усіх, хто чим був у Галичині, а довідавшися, що я соймовий та парляментарний посол з Бережанщини, казав мене, сина та учня Коваля відвести назад до тюрми, а решту до кацапського комітету.

Нас трьох обіцяв забрати за кілька днів, але я зразу знав, що з цього ніщо не вийде, бож головою кацапського комітету в Києві був Дудикевич, що радше закопавби мене, аніж рятував. І так дійсно було. Дудикевич представив мене перед москалями як страшного ворога Росії і я мусів покутувати в тюрмі.

Київські українці старалися видобути мене, ходили по всіх урядах, аж до самого Бобрінського, та ніщо не помогло. Усюди їм казали, що „ґаліцкій комітет" представив Старуха як ворога Росії та небезпечного революціонера, та що я мушу йти на Сибір.

Четвертого дня по мому прибуттю до тюрми провідала мене Старицька-Черняхівська, бо мені вдалося повідомити про мій побут у тюрмі український комітет. П. Старицька-Черняхівська принесла нам їду, запорядила, щоб нам приносили щоденно обід та повідомила мене, що український комітет уладжує свій дім для арештованих та забере до себе всіх українців. Від того часу стало нам лекше, комітет дбав про нас, а п. Старицька-Черняхівська дуже часто навідувалася до нас. З українських жінок рятувала нас ще п. Добровольська.

Півтора місяця пробули ми в тюрмі, а місцевим українцям не вдалося нас відтіль видобути. На щастя довідався я, що посол Брайтер перебуває в Києві. Мені вдалося написати до нього, а за 4 дні приїхав до мене до тюрми представник жидівського комітету інж. Кальмановський та забрав мене із

сином Миколою до жидівського комітету. Жиди заопікувалися нами дуже щиро, дали нам гарну кімнату, їду й там я поздоровів. Тут перебував я півтретя місяця, поки мене не перебрав український комітет.

Український комітет уладив домівку на Федорівському переулку ч. 11, а 15 листопада переїхав я із сином під опікою п. Шульгинової туди. У цій домівці помістили всіх українців, що до цього часу перебували по тюрмах. Старицька-Черняхівська та Шульгинова дуже піклувалися нами, та це не тривало довго, бо вже 23. листопада о 9. годині ввечір прийшов до мене стражник із зазивом бути завтра рано на пересильній стації у Києві, бо їдемо в Сибір.

Учитель Вертипорох, що управляв домівкою комітету, поїхав зараз повідомити про те Старицьку та Шульгинову. Не гаючися приїхала негайно Шульгинова, привезла мені 60 рублів на дорогу та запевнила, що наступного дня о год. $6^1/_2$ навідається до мене.

Наступного дня рано провідали мене знову обі пані, принесли одіж та їжу та відвезли мене на поліцію, де були разом з нами до 5 год. пополудні, а потім поїхали з нами до пересильної тюрми, де ми зголосилися. У тюрмі переночували ми із сином, а наступного дня рано навідалася ще до нас донька п. Шульгинової, щоб нас на дорогу обдарувати та попращатися з нами.

У пересильній тюрмі просиділи ми ще дві добі, а 26. листопада о 9. год. врацї викликали нас усіх на двір, уставили та почали ревідувати. На дворі сиділа теж комісія з лікарем. По тім, як мене викликали, я підійшов до лікаря та представив йому, що я хворий не можу йти. Лікар видав мені для мене та сина свідоцтво, що потім стало нам дуже в пригоді.

Коли переводили ревізію, розкидали навмисне всі попаковані річі, щоб тільки дошкулити людям. Так зробили з урядовцем стрийського магістрату, Шольтою. Я тоді взявся „на штучку", встромив салдатам, що мали нас ревідувати, по рублеві в руку й нас ревідували дуже обережно.

Трамваєм, що в ньому були забілені вікна, перевезли нас на залізничу стацію та посадили до арештантських вагонів, а в них за 48 годин заїхали ми до Курська. Тут перевели нас до возів звичайного поїзду, але із забіленими вікнами. По 40 годинах важкої, повної муки їзди доїхали ми до Москви.

Знад Дніпра до Сени

Історичне оповідання про українську князівну Ганну Ярославну, корольву французів.

Написав: *Федір Дудко.*

(Докінчення.)

— Во імя Отця, і Сина, і святого Духа! — промовив князь. — Зібралися ми сюди для того, щоб обговорити ті нові умови торговлі з греками, які прислав нам Царгород. Боярин Кукша, великий староста купецький, оголосить нам ці царгородські умови.

І, показавши бояринові Кукші місце поперед себе під троном, великий князь сів.

Виступив боярин Кукша.

Перш, ніж оголосити нові пункти умов царгородських, він у довгій промові пригадав вічу ті привілеї, якими здавна наділяв Царгород руське купецтво. За часів покійних великих князів Святослава й Володимира руські гречники[75]) не мали ніяких обмежень у Царгороді. Згодом ці привілеї почали греки поволі урізувати. Руських купців перестали приймати в мурах Царгороду, а поселяли їх поза мурами на передмісті коло „святої Мами"[76]). Префекти порту почали ретельно вимагати від руських купців великокняжих срібних печаток, як свідоцтва їх купецького стану, а під кінець обмежили час перебування їх у Царгороді до шести місяців, вимагаючи, щоб руські купці на зиму відїздили додому. Все це призвело до того, що торговля з Візантією стала неможлива. Всі переговори великокняжих послів з грецькими імператорами ні до чого не довели й Київ примушений був запровадити в себе ті самі правила для грецьких купців. Усе те допровадило врешті до війни Руси з греками, яка у всіх руських людей іще в памяти. Але ось тепер, завдяки мудрим заходам великого князя, Царгород прислав сказати, що хоче наладнати якось торговельні зносини з Києвом, і приклав свої статті. Віче має обговорити ці статті й виробити свої умови.

Після цього боярин Кукша оголосив грецькі статті й зійшов із кона.

Один за одним почали просити слова у великого князя київські купці. Промовляв Могута, Курпита, Орша, Чудодив і инші. Всі вони вимагали привернення старих торговельних привілеїв.

Але ось підійшов до трибуни грецький купець Маврокаталон, низько вклонився князеві й заговорив:

[75]) „Гречниками" звали руських купців, що торгували з Грецією. Що весни вони зїжджалися на великі київські контракти (ярмарок), збирали на Почайні великі каравани кораблів із ріжним крамом і в червні місяці вирушали з ними під Витичів (трохи нижче Києва на Дніпрі). Там стояли 2—3 дні, чекаючи на решту купців, і тоді остаточно пускалися в дорогу „в Греки". Коло Ненаситецького порогу вони тягнули свій крам „волоком" по суші до Крарійського броду (Кичкас) і далі плили знову Дніпром до „Понтського моря", „иже словетъ, — як каже лїтопись — Рускимъ моремъ".

[76]) Перекручена руськими купцями назва церкви св. Мамонта в Царгороді.

— Великий базилевсе! Хоч і чужий я чоловік у цій землі, але хай буде мені вільно сказати те, що я думаю про цю справу.

Князь дозволив Марвокаталоновї говорити.

Грецький купець в імени цілого царгородського й корсунського купецтва, що провадять торг із київською Державою, заявив, що купці грецькі так само дуже терплять, і тому пропонує скласти спільну петицію від купецтва руського й грецького в слов'янських сторонах до царгородського деспота. Про те, щоб вернути відразу колишні привілеї — на його думку, мови нема. Можливо, що до них прийде згодом, коли ріжні загострення й ще свіжі врази трохи зітруться. А тепер треба обмежити вимоги до можливого й просити великого базилевса київського, щоб до посольства київського долучити представників від грецького купецтва в землі київській, які б спільно з руським купецтвом виїхали до Царгороду з постановами, що їх прийме сьогоднішнє віче.

Думка грецького купця подобалася всім. Почали давати свої поради инші чужинні купці, що закуповували грецький крам у Києві для своїх земель, і врешті віче виробило цілий ряд вимог до грецьких деспотів, з якими мали їхати до Царгороду спеціяльні посли.

— Значить, на тому стали?— спитав князь Ярослав, коли всі статті було обговорено. — Може ще хтось побажає додати щось?

Віче мовчало.

— Все, що постановили тут, — сказав князь, — я добре обдумаю й спишу в статтях для грецьких володарів. Посли наші скоро відїдуть до Царгороду. Хай грецькі купці виберуть зпоміж себе своїх представників і пришлють їх завтра до великого купецького старости боярина Кукші. На тому сьогоднішнє віче розпускаю. Амінь!

Великий князь устав, встали за ним і всі княжичі й високі гості, що сиділи довкола нього.

Віче скінчилося.

Княжий суд над купцями живим крамом відбувався на площі перед великокняжим теремом коло мідяних див. Посеред трибуни, засланої величезним червоним полотнищем, на високому троні, сидів великий князь Ярослав, з одного боку його, трохи нижче трона, митрополит Іляріон, з другого — моський архиепископ, а ще нижче від них почесні члени суду — франкські маркізи, королевичі й княжата. Вся площа, від мідяних див до Десятинної церкви й від Софійської брами до кручі над Почайною, була заповнена людом.

Перед трибуною, скована залізними ланцюгами, стояла купка спійманих угорських, вірменських, жидівських і грецьких спекулянтів, купців живим крамом. В стороні від них, під охороною осьменників, як стадо овечок, збилися купою невільники, а з другого боку, в оточенні черниць святого Іриненського манастиря, стояла група красунь, яких везли спекулянти на продаж за Джурджанське море[18]).

Увагу всіх притягали до себе ці красуні. Були серед них чорноволосі й ясноокудрі, чорноокі й синьоокі, білі з лиця й смагляві. Вбрані були вони в одіння ріжних країв, але більша частина цих дівчат була в строях, яку носили в франкській землі.

Боярин Рустич, що провадив слідство, вже виголосив перед великим князем матеріяли судового доходження, свідків було вислухано, слово лишалося за підсудними.

— Що скажете тепер ви високому судові? — звернувся до них боярин Рустич.

Сковані купці стояли якийсь час непорушно.

Але ось зпосеред них виступив наперед найстарший, з довгою сивою библійною бородою, впав навколішки перед князем, простягнув до нього благально сковані ланцюгами руки й розчуленим голосом заговорив:

— Великий княже, могутній володарю землі Руської! Каємося в грісі, до якого допровадив нас сатана й той срібнолюбник Пурикес із кумпанами, що вже годують десь своїм поганим мясом раків у Бористені[19]). Винні ми й заслуговуємо кари. Але, княже великий, головния винуватців поганого гендлю нема серед нас. З ними розправився народ тої страшної ночі, коли погоріли наші кораблі. Наша вина тільки та, що ми знали про цей гандель і не викрили тайни ганебного торгу владі. Кару за це ми понесли вже велику: наші кораблі, наші доми, наші комори з крамом і затвори — все те знищив тої памятної ночі вогонь на Почайні й люди. При нас лишилися тільки грішні душі наші в грішних тілах. Великий княже й володарю! І ти, митрополите, післанець Божий! І всі ви, високі княжичі, царевичі й королевичі ріжних земель! Змилуйтеся над нами й даруйте нам те, що лишилося ще при нас — нікчемне життя наше. У кожного з нас є діти, у кожного є жінки, що не знають, як тепер без нас дітям раду дати. Присягаємося Богом святим, що є один на світі для вас і для нас, присягаємося життям чад наших і кровю племен і народів, яка тече в жилах кожного з нас, що ніколи більше навіть не глянемо в сторону тих, хто провадить нечесний і ганебний торг людьми, дітьми Божими — залишіть тільки життя нам!

Він замовк і розпростерся в поросі перед трибуною. Всі инші підсудні впали навколішки й так само припали до землі.

Митрополит Іляріон устав, підійшов до князя й щось тихо шепнув йому. Князь Ярослав непорушно сидів і, зсунувши свої густі брови, думав.

Але ось він устав з місця. Встали за ним усі, що сиділи на трибуні.

— Божою милістю князь землі Руської, — залізним голосом, виковуючи слово за словом, заговорив Ярослав, — владою мені даною повелівою: усім, що стоять під судом нашим, дарую життя. Хоч і не винні вони в поганому торзі людьми, але знали про той торг і не повідомили владу, — а тому наказую: вкинути всіх до порубів на тяжке увязнення й перетримати їх там на суворому пості шість років. Майно, що забрали в підсудних підчас заколоту, віддати до скарбу державного, а скарб

[18]) Теперішнє Каспійське море.

[19]) Старовинна грецька назва Дніпра.

подбає про те, щоб із цього майна наділити належно тих, що впали жертвою ганебного торгу, й відіслати всіх до країв, звідки кожний походить. Так постановив суд і ствердив я, князь святої великої Руси — во імя Отця, і Сина і Духа святого. Амінь.

Князь, а за ним митрополит, архиепископ і всі инші зійшли з трибуни й попри уставлену в шпаліри дружину попростували до великокняжої палати.

Раптом на ганку княжого терему зявилася князівна Ганна, швидко підбігла до старого князя Ярослава, низько схилилася й припала до його руки.

— Тату! — з риданням у голосі заговорила вона. — Дозволь мені запросити в гостину до себе всіх тих дівчат, що стоять там на майдані. Вони незабаром відідуть кожна до своєї батьківщини й рознесуть по цілому світу вістку про свободу, що дістали тут, у нашому краю. Але перед тим хай побудуть вони в гостях у тої, яка ту свободу тратить...

Князівна похитнулася й була б упала на ганок, коли б хтось із княжичів не підтримав її.

— Що таке?.. Що вона сказала?... — почулися звідусіль заклопотані голоси княжат, що не чули її слів.

Митрополит Іляріон суворо зсунув свої брови, швидко виступив наперед, обійняв князівну за плечі й, міцно тримаючи її в своїх руках, завів до терему.

Того дня митрополит до пізна просидів із князівною Ганною в її хоромах нагорі княжого терему. На стривожені запити гостей і своїх, що сталося, боярин Вишата всіх повідомляв, що князівна несподівано захорувала.

⁂

Нарешті прийшов день, у який князівна Ганна мала виїхати з Киева.

Діставши благословення від батька й матері, після прощання з усіма й гірких сліз, пролитих у теремі з нагоди розставання з князівною, її одягли й, тримаючи під руки, вивели на красний ганок, коло якого чекав уже цілий ряд золочених повозів для неї й для тих, хто мали їхати з нею.

Безсилу князівну ледве всадили в повіз. Поруч із нею сів митрополит Іляріон. Більше нікого до її повозу, на бажання князівни, не посадили.

Все вже було готове до від'їзду, коли раптом князівна пригадала собі щось, швидко вискочила з повозу, нахилилася, й митрополит Іляріон побачив, як вона згребла блідою рукою жменю землі, поклала її собі до хустини, завязала й, притиснувши до грудей, сіла назад у повіз.

Поїзд, під дзвони в церквах, попри маси народу на вулицях, що обкидував князівну вінцями й квітами, під охороною франкських комонників із королівськими коруговками на списах, вирушив.

Мовчали. Митрополит сидів нерухомо із низько спущеною на груди головою.

Переїхали місто, пригороди, минули великий сосновий бір, що пахнув теплою живицею, й виїхали на простір широких зелених нив.

Митрополит вийшов із задуми, повернув голову до князівни, зосередженим поглядом подивився на неї й обережно прикрив своєю долонею її холодну руку.

— Дитино моя! — тихо сказав він. — Тяжко мені говорити з тобою про те, що ти зараз почуєш від мене, але я пообіцяв по виїзді з Киева те переказати тобі. Той, кого з болем у серці ти залишаєш тут, доручив мені повідомити тебе, що сьогодні ввечері він одягає на себе чорні ризи й ціле життя своє присвячує тяжким подвигам у далекій пустинній обителі. Він добре письменний і в мудрих книгах учений чоловік і вже від завтра починає в своїй келії нову літопись Землі Руської, яку хоче скінчити на сьогоднішньому дні, на дні твого виїзду з Киева. Просив він мене переказати тобі все те й благав тебе назавжди забути його. Благословляє він дороги твої, дитино моя, й іще про одну річ просив нагадати тобі: про те, що добро й велич держави вимагають від людей жертв.

Митрополит замовк.

Князівна непорушно сиділа, з блідим, мармуровим, закамянілим обличчям, в якому не можна було вичитати найменшої тіни якого-будь виразу.

Навколо, в голубих високостях українського неба, радісно щебетали над зеленими просторами ланів і нив щасливі жайворонки. Десь у поблизькому переліску задумливо воркувала горлиця. А просто перед очима, за сизою смугою неясного обрію, таємниче ховалася в далечині туманна імлиста безвість.

1935.

(Кінець).

Чому мовчите?

Так хотілосьби крикнути після прочитання двох з зовнішнього погляду скромних книжочок, що їх видала Українська Бібліотека І. Тиктора, це є: Волод. Калини: Курінь смерти і Василя Бояринича: Кривавий шлях. Хотілосьби піднести прилюдний запит до всіх бувших учасників наших збройно-державницьких змагань, чому вони мовчать, чому не позбирають і не увіковічнять в писемній формі того, чого вони були співдіячами і свідками? Коли вони не свідомі того, що втратить нація, якщо вони не здобудуться на крихту енергії і не спишуть та не спублікують своїх спогадів, то хай розгорнуть картки двох вище згаданих книжок.

Перша це спомини старого вояка, бувшого поручника УСС, досвідченого старшини і як бачимо з його дій на полі бою меткого команданта. Друга це спомини молодого добровольця, що щойно в перших днях листопада 1918 р. натягнув на себе стрілецький однострій і майже без вишколу виїхав на фронт під Львів з III-им курінем 24 п. ім. гетьмана П. Дорошенка. Поручник В. Калина розповідає про боєві подвиги найперш 2-ої сотні а потім цілого 1-го куріня УСС від 2 листопада 1918 р. аж до 29 квітня 1920 р. то є до останнього дня існування формації УСС; В. Бояринич ограничився до представлення боєвої праці свого стягу до половини травня 1919 тобто до відступу УГА під натиском дивізії Галлера на Схід.

Приємно читати обі ці книжки, а ще приємніше згорнувши їх останні сторінки скріпитися в переконанні, що ми таки нація, що ми таки нарід здібний до великих діл і що „наше" не за нами а перед нами. Тепер після нашої збройної боротьби в 1914 до 1921 рр. Куліш не мав би права повторити свого страшного визову киненого колись своїм землякам. Тих же, що наслідують Куліша і чи то для оригінальности чи просто з якоїсь психопатичної злоби шкалюють цілий український нарід і виставляють його як щось нібито нижче від сусідів, повинна українська суспільність привести до порядку. Слід би врешті вдарити по пальцях циніків, що під видом пошукувачів правди опльовують нашу недавню історію.

І ще одно почуття та вже гірке, будиться по прочитанню обох книжок — байдужости учасників і сподвижників визвольних змагань до своєї історії. Перед нами отце тільки дві скромні книжечки, а скільки в їх цінного змісту, скільки дум високолетних і скільки чинів геройських, які самоцвіти нашого спільного подвигу і скільки свідоцтв нашої національної життєздатности складено в їх на вічну память і науку поколінь. Алеж ГА досягала в один час до 100 тисяч люда, вона звела тисячі боїв і десятки битв, а в кожній з тих дій стільки геройств доконалось, стільки любови батьківщини і патріотизму проявилось, що украшений ними період сміло біля Хмельниччини можнаб поставити. А деж вони, що про їх знає історія? Хто про їх написав, хто викував їх на скрижалях нашої минувшини? С. Шухевич, Мирон Заклинський, Б. Гнатевич, І. Карпинець, В. Щуровський, М. Угрин-Безгірішний, В. Дзіковський, Роман Купчинський, І. Максимчук, І. Калічак, о. Гайдукевич і зо два десятки авторів, що від часу до часу напише деякий „уривок зі споминів" в „Літописі Червоної Калини" або в інформаційній пресі. А деж решта, де ті тисячі інших „письменних" людей, що покінчили школи нераз тільки завдяки жертвенности української суспільности, а в ГА занимали старшинські або підстаршинські посади, де вони, чому вони не уважають своїм о б о в я з к о м скласти з в і т у з того, що робили і бачили в нашій смертельній боротьбі?

З тисячі старшин Галицької Армії написало дотепер щонебудь понад 60 люда, а чи решті справді байдуже, що про збройно-державницький зрив знатимуть діти, який вигляд прибере наша історія 1914—1921 рр.? Бо щоб там не говорили ріжні противники історії, то цеї правди, що вона має велике національно-виховне значіння, що з неї черпає нарід здібний до життя свій ентузіязм до нових діл і подвигів, вони не звалять. Нам українцям хіба добре відомо, як звязалися зі собою такі поняття: польська історія, трильогія Сенкєвича і „Оброна Львова". Особливож велике значіння має воєнна історія, де встановляється мірило історичної життєздатности кождого народу. Чому-ж мовчите?" — повинна запитатися українська суспільність членів своєї колишньої армії.

З обох згаданих книжок, коли йде про їх історичну вартість — першенство належиться книжці В. Калини. В його представлено події яркіше, тут більше повязані вони між собою і їх відблески краще освітлюють цілість діяльности УСС., дарма, що спомини В. Калини обіймають довший протяг часу як В. Бояринича. Під пером старого вояка бранне поле рокотить знову такою живою симфонією мови начеб її перезвуки таки справді лоскотали наші уха. Боєве положення автор здебільша й представляє так прозоро, що читач (уважний — розуміється) може зорієнтуватися, наскільки ця чи інша операція була продумана командою, які можливости опущено при її виконанні і сам може скляєифікувати подвиг І. куріня УСС. чи то на Підзамку, чи під Долинами, Братковичами, Підярком, Ласківцями чи Бережанами. Хоть В. Калина пише і про невдачі, то в цілому його оповіданню панує погідний настрій і книжку замикається з якимсь внутрішнім переконанням: наш лан завтра — позавтра доспіє, бо засіяно його добре. Спомини В. Калини дійсно розширили овид, з якого ми гляділи на 1914—1921 рр. і глядимо туди, де має знятися велика — заграва.

Не має стільки прикмет книжка В. Бояринича. І цього автора причинки до історії ГА мають свою вартість, але їх розподіл і насвітлення є трохи слабші, як у В. Калини. Автор „Кривавого шляху" забагато розглядається на боки, надто велику увагу кладе на змальовання тла акції і надто підчеркує бадьорі настрої свого стягу — словами.

Їх можна було ефектовніше вивести відповідним представленням боєвої праці куріня. Якось неприродно вражають також історичні рефлексії автора. Але це все недотягнення більш літературного характеру.

Похвальною прикметою спогадів В. Бояринича є те, що в їх зрівнано і провірено заподання інших авторів, що писали про цей відтинок підльвівського фронту, на якому ділав III курінь 24 п. п. Їх вартість підносять також точні заподання про чисельний стан, організацію, виряд відділів та відомости і характеристика поодиноких старшин. Тих заподань не моглиб заступити ніякі документи.

Як видно з одного місця спогадів, автор писав підчас війни денник, з того слід догадуватися, що його заподання відносно операцій куріня під Львовом вірні і ними можна буде покористуватися як цінним причинком до складення повної історії боротьби ГА, за столицю Галицької Землі. Побажаним булоб, щоб автор постарався про видання також денника і розповів про долю III куріня до кінця існування УГА.

О. Думін.

Полковник Борис Палій-Неїло

Подав: *Леонід Бачинський.*

На сторінках „Л. Ч. К." часто стрічаємо біографії людей, які причинилися своєю працею для добра нашої Батьківщини.

Мине ще 10 літ і багато забудеться, активні діячі покинуть нас та заберуть з собою цікаві сторінки з пережитого, а друковане слово схорониться й послужить матеріялом будучому історикові.

До таких діячів і то дуже скромних, належить генерал Борис Палій-Неїло. Про нього покійний Евген Чикаленко в листі до Др. Коса 6/4 1921 пише з Баден, „що Липинський і я знаємо його особисто з доброї сторони, а саме з праці на Полтавщині". А Віктор Андрієвський у своїх спомипах „З минулого" т. II. ст. 206 і далі пише так: „є це старий артилерист царської служби, він приймав діяльну участь в організації українського війська ще за часів Центральної Ради. Гетьманови теж служив щиро, як і Центральній Раді і як служив би всякій українській владі".

Трохи далі передає стрічу свою з полковником Палієм-Неїлом в Києві (ст. 210), де цей оповідає про недовіря до нього, з боку гетьманської влади, що ставиться до нього як до непевної людини, бо він українець, а українці тепер не в ласці і т. д. Це і описане далі в цій книжці говорить, що полк. Палій-Неїло був ворожий до тої російської концепції, яку Гетьман Скоропадський провадив під кінець свого гетьманування.

Про це я навмисно згадав, бо одні осуджують Палія-Неїла як гетьманця, другі причислюють його до москалів, знов інші уважають його петлюрівцем. В дійсности полковник, а пізніше з наказу Головного Отамана Петлюри, генерал Палій-Неїло є українцем з роду і по переконанні, фаховець, старий службіст, який не належить до тих, що уміють робити політику і тому не має партійних оборонців.

Полковник Палій-Неїло народився на Полтавщині. Прадід його, дідо і батько Неїли належали до старої української шляхти. Всі були військовими. Мали свої посілости в константиноградському повіті. Мати з козацького року Паліїв була високообразованою людиною і володіла чужими мовами, головно французькою і німецькою, а проте була свідома українка. Їй завдячує полковник Палій-Неїло своє виховання, бо батько у виховні справи не втручався. Про діда Павла Неїла, дідича, був. сотника Переяславського Кавалерійського Полку, знана історія, що відсидів 10 літ вязниці за те, що відмовився підчас жнив дати 20 коней „для високайшого" проїзду царя Александра І., що їхав на відпочинок у Крим.

В судових актах є власноручна відповідь Павла Неїла в українській мові на жадання „предводітеля дворянства" Левченка, такого змісту: „Коней дати не можу, бо всі заняті в роботі; як хочете, можу вислати 28 коров". Зневага його Величества коштувала дорого. З тюрми вернувся дідо цілком хворим. Умираючи записав синови два села: Ганебне і Неїлівку.

Батьки полковника Палія-Неїлова були люди багаті. В жилах їх текла стара українська кров. З діда-прадіда хоронилася у них стародавня українська збруя, а в гостинній висіли портрети гетьманів, особливо гарно і оздобно виконаний портрет гетьмана Данила Апостола.

В чисто українському селі минули діточі літа Бориса. Від 10 року перебуває в кадетському корпусі в Полтаві, де було кількох професорів українців, головно Іван Різенко, який поклав великі заслуги над освідомленням молоді в царські часи. Робив це дуже обережно, але любов і єдність одної ідеї вязала молодь з тим чесним і гідним сином України, що мав через те чимало неприємностей.

Скінчивши кадетський корпус, далі побирає фахову освіту в Москві і Петрограді. Як старшина російської армії в ранзі полковника артилерії визначається на війні непересічною хоробрістю. Дістає найвищі боєві відзнаки як Георгієвську збрую і Хрест, що надають великі привілеї в дальшій службі. Але приходить революція — фронт розпадається і приходить большевизм.

Полковника Палія-Неїла кличуть большевики на високе становище інспектора округи, але він зголошується у Москві до українського консуля п. Попсуй-Шапки і виїздить до Полтави, де Генеральний Секретаріят Військових Справ призначає його командантом гарнізонового тяжкого тракторного дивізіона, який він українізує.

В Полтаві стрінувся з бл. п. В. Липинським, тоді поручником кінного запасового полку та з ним і з п.

Сергієм Панченком заснували українську полтавську військову громаду.

Енергію і організаційні здібности полк. Палія-Неїла признає Головнокомандуючий військом України полк. Капкан і в порозумінні з Головним Отаманом С. Петлюрою, призначає його командантом військ Полтавщини і начальником залоги м. Полтави. Попереднього команданта полк. Ластовченка убив жид комуніст Дунаєвський (псевдонім). А попередник убитого полковника Ластовченка був мало фаховою людиною –– (Хилоботченко) й полишив незмірно тяжкий стан. Військовий фронт тоді тягнувся від Харкова до Лозової.

Безнастанні напади большевиків, озброєні банди грабіжників і злодіїв в самій Полтаві та боротьба на великому фронті застасляли полков. Палія-Неїла самому виїздити на чолі броневика і боротися за кожний кусник землі.

В березні 1918 р. полков. Палій-Неїло дістає призначення помічника Головного Інспекторату Артилерії в Києві. Працює над організацією Артилерії при 8 корпусах Української Армії.

За часів Гетьмана Скоропадського обнимає уряд помішника генерального писаря і начальника Генеральної Канцелярії Українського Козачого Війська.

По упадку Гетьмана Скоропадського і занятті Києва військами Директорії полк. Палія-Неїла кличуть на посаду помішника Столичного Отамана, на якій перебув до евакуації Уряду і всіх Міністерств з Києва.

Він був найближчим до організації паради на Софійській Площі у Києві при проголошенні зєднання українських земель і на репродукції фотографії уміщеній в Літописі Червоної Калини ч. 2. 1935 р. полк. Палій-Неїло знаходиться близько Галицької делеґації.

Виїхав з Києва разом з курінем галицької жандармерії, яка дуже сумлінно несла службу в Києві. Потім прийшла знана подорож від Києва до Винниці і Камянця.

В 1920 р. знов стрічаємо полк. Палія-Неїла, як активного старшину в боях під Винницею. 1 липня 1920 р. на приказ Головного Отамана Петлюри дістав іменовання на ґенерала для особистих доручень при Головному Отамані.

Від 1928 р. тихенько осів полков. Палій-Неїло в Перемишлі, оснував малярське заведення „Відродження" і заробляє на хліб малюванням церков і образів.

В 1927 р. на чолі ініціятивного гуртка еміґрантів заснував філію Укр. Центрального Комітету і був головою 4 роки. На 60 літах життя і по давних військових тернистих шляхах віддався цілком церковній праці і жиє споминами минувшої слави відродженої України.

К. ЗАКЛИНСЬКИЙ

Табор у Йозефові

Пустка, немов поховали життя. —
Сухоребрії стіни бараків — з висока
довгими днями обпалює, сее
пребайдужнеє соняшне око.
Неначе громада лячних кістяків,
що вирила буря з пустинних пісків —
мертво глядять у простори
бараки поникплі, хворі.
І тільки ось тіни
снуються між ними,
тіни вкраїнських борців.
— — — — — — — —
На блідих, на устах ще блукає німа
невигасла пісня бою,
а в душах походня грає сурма
з українських степів далеких луною.
Свіжою раною ятриться багряною
спомин гіркий про лицарську кров,
про голод, і пошесть, і смерть борців,
що так спалахнули у фільмі віків
і погасли, немов
жертовні вогні
на вівтарях волі й борні.
— — — — — — — —
І тут команда бренить —
не та, що до бою взива,
а наче з могили
безгучно, безсило
тремтять слова.
Болить так, болить,
у душі накипіло,
у кожній клітині щемить
несповнене діло,
нездійснена мрія, мов пташка без крилля,
убите зусилля!
— — — — — — — —
Як сон, подих волі блукає
по таборі й летить у безкрає...
Як марево сонне
в минулости плесо втонула бездонне
борня богатирська
за ціль, що стремить в далечінь,
за мету поколінь.
І те, що кипіло, ревло, хвилювало —
казкою стало.
Болюче питання совою скиглить
»Невже воно справді було й пролетіло,
і справді пропала призначення мить?
Відложене знову Богданове діло,
і справді на довго знеможене спить?«
— — — — — — — —
Живцем у могилу заперті
останки залізних полків.
Нависло над ними загрозою смерти
прокляття рабства вікового,
роздору проводирів згубна пожога
і темрява думки
в батьків і синів.
— — — — — — — —
Живцем у могилу зариті
останки залізних полків...

1921.

Атака Чорношлишників під Товстеньким

Спомин

Написав: *Д. Гаєв*

О год. 6, рано виїздимо з командантом 7-го гарм. полку з містечка Пробіжна на фронт, в напрямку Збруча. На фронті спокій. Приїздимо до батерії пор. Єгера, яка стоїть в ліску на південь від с. с. Товстеньке-Кривеньке.

Нараз за цими селами піднялась густа рушнична, та кулеметна стрілянина. Лишаємо коней ординарцем, а сами виходимо на край лісу, щоб зорієнтуватися в ситуації. І бачимо, як наша піхота відходить якраз на ці села, а за ними, густими лавами, сунуть большевики.

Батерія відкриває вогонь по ворогу і особливо по тачанках з кулеметами, які вискакують наперед своєї піхоти, обертаються і засипають наших козаків густим вогнем. Наші частини, виснажені вкрай довгими боями, завзято відбиваються від ворога. Але перед переважаючими силами ворога, добре виінуваного в амуніцію, якої у нас брак, мусять крок за кроком відходити, залишаючи рідну землю на поталу ворога.

Большевики наступають, якийсь відділ обходить ліве крило нашої піхоти і зненацька строчить в бік, між нашими частинами, які уже й так здесятковані, повстає паніка.

Щоб підтримати настрій піхоти, полк. Л. наказує мені взяти одну гармату на передок, і, вискочивши на поле, якнайближче до нашої піхоти, відкрити вогонь по ворогу.

— Коня! — кричу. Прилітаю до батерії, беру одну гармату і чвалом простую по полю в напрямку с. Товстеньке, з якого вже відходить наша піхота, а підсуваються большевики. Село лежить у балці, так що обстріл через село добрий.

„Товариші" побачили гармату і зачали обстрілювати нас густим вогнем з кулеметів. Командую на ліво-кругом, з передка, і по прямій наводці, зачинаю розстрілювати большевицькі лави, вибираючи в першу чергу тачанки. Хоч тактика каже стріляти по піхоті шрапнелями, я стріляю гранатами, бо гранат робить багато гуку і часто паралізує ворожий намір. Та здається, не випустив щей десяти набоїв, коли дивлюсь, з ліва від нас, зявляється якась кіннота. Вмент повертаю гармату на ліво і вогонь, бо певен, що ворожа.

Якеж було моє здивовання, а разом з ним і жах, коли за пару секунд бачу чорний прапор і шлики. Жах тому, що гранат полетів у їх бік.

— Чорношлишники! — закричали з радістю козаки. І цей раз звились вони, як зпідз емлі, нежданні, але такі бажані, у цей тяжкий мент.

За хвилину блиснули шаблі, могутній крик „Слава" вирвався з майже тисячі грудей, виструнились коні козацькі, а ворогів охопив жах, бо побачили страшний для них, чорний прапор. Ще почулося пара поодиноких стрілів, та і вони замовкли, тільки чути було якийсь гомін, неначе надходила велика буря. Запрацювала біла зброя, шабля-козацька. Купалося Поділля в крові наїздників. Хоч „товариші" знали, що пощади нема, всеж падали навколішки, підносячи руки до гори, та просили її.

Затихла буря, лише де-не-де, ще ганяли козаки окремо утікаючих „товаришів" по полях, докінчуючи своє діло.

Підїздить до мене командант полку, наказує хор. Ш. вести гармату до батерії, а ми рушаємо в бік Збруча до с. Сидорова. Переїхавши с. Товстеньке догонюємо Чорних, які вже їдуть стрункими рядами також туди, виславши наперід одну сотню.

Трапом обгонюємо полк. Чути веселі розмови козаків, жарти, таке враження, що не сталося нічого надзвичайного. Говорять про кобилу козака „Бомби" (це так прозвали козака першої сотні, чорнявого, присадкуватого флегматика, який переважно перший вривався у ворожі лави).

— Так, так! — каже козак, що їде поруч з ним, пригадую як вона носила в атаку того маляра, що приїздив нас маловати, і їздив на ній, як ти, Бомба, був ранений.

— А як же це було? — сміючись питає Бомба.

— Та як стояли ми в с. Б. то „Дідусь" прислав маляра, маловати з Чорних патрети, намалював „батька", старшин деяких, Микиту; „батько" дав йому твою Харитину, щоб він їздив, поки буде у нас, а тут якось „товариші" прорвались, сурмач грає тривогу, вилетіли ми сідлати, батько вихопився на Каську, хватає списа і наперед, ми за ним, а маляр видряпався на Харитину і за нами. Вискочили за село, тут по нас і сипнули з машинок. Харитина закусила вудила і пре в атаку. Маляр бачить, що непереливки, бо ж зброї немає, тільки якась скринка через плече, а Харитина тає кає. Він тоді коміть головою в якусь канаву, а Харитина сама з нами ходила до атаки. Сміха було як повернулись до села, бо перше думали, що його десь ранило, або забило, шукали по полю, а він пішки повернувся до села.

Рівняємося з прапором полку, на якому напись: з одного боку кістяк і „Україна, або смерть" а на другому Тризуб: „1-ший кінний полк Чорних запорожців", на переді веселий і жартобливий полковник П. Дяченко.

Розповідає, що як прискочили до большевицьких лав, то перше, що кинулося в очі, це руда грубезна баба, сестра большевицька, яка підбадьорувала цю банду, щоб боронилась, та блиснула Бомбина шабля і баба присіла.

Тепер полк їде до Сидорова, а потім чвалом під Гусятин, бо там також прорив, мусимо туди поспіти, може також справимо „товаришам" весілля. Тут обійшлося щасливо, ранено тілько двох коней, а братва вся ціла, до того дістали в презенті від „червоних" три тачанки з кіньми і два вози набоїв, яких у нас так бракує.

Віздимо до села. Селяни зустрічають нас зі сльозами на очах, бо оце сьогодня вони уперше побачили большевиків, які себе уже встіли добре дати в знаки.

ПОСМЕРТНІ ЗГАДКИ

† Мгр. ІВАН ФЕДАК

б. пор.-судя У. Г. А.

адвокат в Старому Самборі, помер ненадійно від недуги серця 21 серпня 1936 р. в 48-му році життя.

Покійний уродився 1-го березня 1889. в Золочеві. Народні школи та державну гімназію покінчив Покійний в Самборі. Опісля вписався на правничий

факультет львівського університету. Негайно по закінченні правничих студій вписався на лісту кандидатів адвокатури в самбірській Палаті Адвокатів.

Зараз по вибуху світової війни Небіщик зорганізував поважну скількість молодих хлопців з турчанської округи як добровольців до УСС і виїхав з ними до Стрия в тій надії, що його відділ буде принятий в склад легіону. Однак приїхав до Стрия вже по виданні відомого наказу австрійської військової влади, що обмежував число УСС-усів до 2000 люда так, що мрії його стати українським стрільцем скінчилися нічим і Покійний мусів розпочати активну військову службу у складі австро-угорської армії від листопада 1915 р. при військових судах.

Розпад Австрії застає Покійника в Польщі, звідки по довшій мандрівці залізницями та пішки передістається до Східньої Галичини, де негайно вступає в ряди відродженої Української Гал. Армії й повнить службу теж при військових судах, а то зпочатку при Полевому Суді О. В. К. Стрий, а опісля аж до відвороту нашої Армії з Галичини при Полевому Суді III. Гал. Корпусу в Стрию. Основне знання військових карних законів та військової процедури набуте в часі кількалітньої судової служби в австрійських полевих судах та невсипуща праця Покійника й його подиву гідна пильність та педантичність звертає на його особу увагу зверхніх військово-судових Властей ЗОУНР, внаслідок чого номінаційним декретом Держ. Секретаріяту Військ. Справ за підписом першого нашого військового Міністра бл. п. Дм. Вітовського уділено йому „веніам студіорум" відносно іспиту військово-судейського та іменовано його поручником-суддею з тим, що до 3-ох місяців від дня номінації мав зложити фаховий іспит в Д. С. В. С. перед комісією, що в тій цілі мала бути покликана. І дійсно дня 13 V. 1919 р. Покійний зложив військовий судейський іспит з дуже добрим поступом, про що свідчить збережене свідоцтво.

Свій відповідальний уряд військового судді блп. Іван Федак повнив якнайкраще при пол. Суді III. Гал. Корпусу, що його начальником був жиючий ще сьогодні адвокат в Янові др. Володимир Кіжик.

Відворот УГА пірвав за собою теж і блп. Івана Федака й він скитається з Армією зпочатку в Галичині, де повнить ріжні службові призначення, як прим. гуртування розбитих військових частин і обозів, виконує службові поїздки до Камянця, якийсь час урядує як пор.-суддя при Полевому Суді Кмди Запілля в Чорткові. По переході нашої Армії за Збруч приділюють його до судової резерви, а це тому, що тодішній революційний час не давав змоги якслід наладнати правильний біг військового судівництва. Якийсь час повнить він судейську службу при пол. Суді Етапної Стаційної Кмди ч. 6 в Мінківцях. Опісля призначено Покійника військовим Слідчим Штабового Суду при Штабі Запоріжської Групи з приділом до помочі Слідчого судді Київського Військового Суду в надзвичайних справах П. Шалаїва. Вкінці Покійник опинився як пор.-суддя при Стаційній Кмді в Могилеві подільському, де переживає тяжку осінь і зиму з рр. 1919—20. в чотирокутнику смерти серед жахливої епідемії пятнистого тифу. В половині лютня 1920 року більшовицькі війська заволоділи Могилевом под. і Покійник, щоби не попасти в їх полон, подався до Камянця поділ. зайнятого тоді польськими військами, де перебував до перших днів березня місяця 1920 р. як конфінований.

З початком березня 1920 р. повертає до Галичини. Відбувши практику і здавши іспити Покійний став адвокатом у Самборі і провадив свою канцелярію аж до дня смерти то є дня 21. VIII. 1936 р.

В часі свого побуту в Ст. Самборі Покійний попри свою фахову працю, чимало часу й труду посвятив як громадянин праці культурно-просвітній для піднесення старосамбірського міщанства

В. Й. П.

СПРАВЛЕННЯ ПОХИБКИ.

В „Літописі" ч. 11. за листопад 1936. в статті „Різьбар М. Бринський" стор. 7. вірш 4. надруковано „учителя Міхновського", а має бути „учителя Міхаловського".

Хто знає адресу стрільців Рогового і Палідвора з кулеметної сотні „І. панцирного потягу **Стрілець"**, хай подасть Адміністрації „Літопису".

Віршована памятка

Подав: *Семен Лазибнюк.*

В часі повстання проти гетьмана Скоропадського в моє посідання дісталась одна книжка, в якій був списаний на окремій карточці вірш, який подаю нижче, і на маргінесах було також кілька віршів. Книжка згодом загубилася, а вірш був перехований враз з особистими документами — тому й зберігся.

Автор вірша, як видно було з написів на книжці, був старшиною якогось штабу Української Армії і правдоподібно вже не жиє. Звався він Левіцький, як сам себе писав.

Подаю дослівно цей вірш, який досадно характеризує похорони поляглих, чи розстріляних вояків.

Не дзвонили тут їм дзвони
Піп з дяком їм не співав
Без плачу і без гомону
Санітет їх поховав.
Заволік їх під тополю
Черевички з них стягнув,
Закляв зтиха, що подерті,
І у яму їх зіпхнув.
Ні хреста їм не поставив
Ні могили не зрівняв.
Написав лиш щось на картці
І до других почвалав.
І булиб про те не знали ні зорі,
Ні місяць, що тихо між хмарами плив
Колиб не тополя над берегом моря,
Колиб не зрадливий тополиний спів.
Ця, слухала з болем, що ділось в долі
І тільки як вітер до неї злітав,
Звірялася зорям та квітонькам в полі,
Хоч вітер тополю мовчати благав.

1918 р. Вінниця. **ЛЕВІЦЬКИЙ.**

БІБЛІОҐРАФІЯ

СПИСОК ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ 1914—1921 РР.

І. Ш.

Селянин Федорошин борониться зі своїми зятями проти переважаючого ворога. „Календар Ч. К.“ на 1924 р. Львів 1923. 8°, календаріюм — грудень.

1918/19. Партизани. Околиці Рави Руської. Проти поляків. Гер. вчинок. З іл.

Семенів Іван. Сон на морозі. (Різдвяний спомин У.С.С-а з московського полону 1916 р.). „Укр. Слово“. Париж 1934, ч. 89, ст. 3.

Семиґен Олекса. „Укр. Вістник“. Львів 1921. ч. 14.

УСС. Посмертна згадка.

Семиківський Л. Над Стрипою. (В 15 річницю боїв УСС. на Поділлю). Календар Ч. К.“ на 1931 р. Львів 1930. 8°, ст. 1—4.

УСС. Бій під Семиківцями.

Семко Шкреметко, надпоручник українських військ. „Укр. Голос“. Перемишль 1919, ч. 9, ст. 3.

Некрольоґ.

Семко О. Веселий Кут. „Україна“, журн. укр. козака. (Станиславів). (1920). 4°, ч. 2, ст. 11—12.

Оповідання про бій за Веселий Кут в 1919 р.

Семко О. На фронті. „Укр. Слово“. Станиславів 1920, ч. 4, ст. 2.

Панцирник „Кармелюк“, стація Н. 1920. АУНР.

Семко О. На фронті. Ніч на заставі. „Укр. Слово“. Станиславів 1920, ч. 8, ст. 1.

1920. АУНР. Побут військовий.

Семчук Лука. Бій за Велику і Малу Вишенку. „Літопис Ч. К.“ Львів 1935. 4°, ч. 11, ст. 4—6.

І. Корпус УГА. Яворівська ґрупа, Золочівські сотні, річка Верещиця, УСС, ґрупа Клє. Долудівці в марті — квітні 1919. Проти поляків.

Сенечко Гриць, сотн. Роззброєння частин V. гарматнього полку селом Великі Луги. „Літопис Ч. К.“ Львів 1934. 4°, ч. 12, ст. 7—12.

Вступ. Роззброєння. Карна експедиція. Самосуд над злочинцями та характеристика села. 1920.

Сердицький Михайло. Лесь Кудрик. „Календар Черв. Кал.“ на 1929 р. Львів 1928, 8°, ст. 90—103.

С. С. проти гетьманців і большевиків. 1918—1919. Історія хлопця-героя.

Сердюк Петро. Спогад козака Сердюка. „Спогади“, ч. І. Каліш 1921. 16°, ст. 24—28.

Від Денікина до Укр. Армії.

Серед Українців Стрільців. Із записника офіцера „Діло“ Львів 1914, ч. 7, ст. 1—3.

Середа Михайло. Незабутня ніч. (Спогад начальника штабу корпуса). „Календар Черв. Кал.“ на 1931 р. Львів 1930. 8° в., ст. 96—99.

Ударний корпус на ст. Миронівка, лютий 1919. Убивство скарбника 3. січ. полку Кононенка. Робота большевицьких аґентів в укр. війську.

Середа М(ихайло). Останні дні збройної боротьби. (21. XI. 1920 р. — 21. XI. 1930 р.). (З приводу десятиліття української наддніпрянської еміґрації). „Літопис Ч. К.“. Львів 1930, 4°, ч. 12, ст. 2—5.

АУНР. проти черв. москалів. З іл-ми.

Середа Михайло, полк. АУНР. Отаманщина. „Літопис Ч. К.“. 4°, Львів 1929, ч. 3, ст. 22—23; 1930, ч. 1, ст. 10—12; ч. 2, ст. 6—8; ч. 3, ст. 15—17; ч. 4, ст. 12—14; ч. 5, ст. 12—14; ч. 6, ст. 17—20; ч. 7/8,

ст. 21—25; ч. 9, ст. 14—16; ч. 10, ст. 15—17; ч. 11, ст. 11—13; ч. 12. ст. 18—20.

Отаман Палієнко (ч. 3 — 1929). Отаман Божко (ч. 1 — 1930). Отаман Шепель (ч. 2). Отаман Болбочан (ч. 3). Отаман Семесенко (ч. 4). Отаман Волох (ч. 5). Отаман Біденко (ч. 6). Отаман Волинець (ч. 7/8). Отаман Ангел (ч. 9). Отаман Юрко Тютюнник (ч. 10). Отаман Козир-Зірка (ч. 11). Отаман Ляхович (ч. 12).

Середа М(ихайло). Перші українські військові частини. „Календар Ч. К." на 1929 р. Львів 1928. 8°, ст. 45—51.

Середа М(ихайло), ппол. Петлюра і Гарибальді „Табор". Каліш 1927. 8°. ч. 3, ст. 14—17.

Промова, виголошена на жалібній академії в 40 день смерти Голови Директорії, уряджений Т-вом Вояків Армії У. Н. Р.

Середа Михайло, ппол. Сторінка з історії визвольної боротьби. (Памяти ґенералів Гандзюка і Сафонова). „Літопис Ч. К." Львів 1931. 4°, ч. 11 ст. 15—17.

До історії українізації 1-го укр. корпусу. Характеристика штабовців.

Середа Михайло. Холодний Яр. „Літопис Ч. К." Львів 1931. 4°, ч. 12, ст. 11—14.

От. Чучупака, роля ротм. Уварова, відділ сотн. Лихарева, Махно. 1919.

Середа Михайло. Холодний Яр. „Діло". Львів 1934, ч. 204, ст. 3.

Передрук з „Літописа Ч. К." 1931. ч. 12.

Середа Михайло. Хорунжий Масловець. „Літопис Ч. К.". Львів 1932. 4°. ч. 12. ст. 15—18.

Побутове.

Сестра милосердя. Затаврованi прокляттям. „Військ.-Наук. Вістник". Київ 1918, кн. 1.

Напів белетристична замітка, дотичить Муравйова, Єгорова і Ремньова. Знач. сусп.-істор.

Сестри жалібниці в бою під Козятином. „Календар Черв. Кал." на 1926 р. Львів 1925. 8°, календаріюм — травень.

Весна 1919. 1-а бриґада. Гер. подвиги. З іл.

Сестри санітарки Ніна Краґавицька і Соня Ярошинська серед граду куль несуть допомогу раненим козакам. „Календар Черв. Кал." на 1931 р. Львів 1930. Календ. — липень.

Глухів. 6. III. 1918. В бою з москалями. Гер. вчинки. З іл.

Сибірний. Вільне козацтво у Зальцведелю „Вільне Слово". Зальцведель 1918. 4°. ч. 51, ст. 2-3.

Сибірний. Як повелися большевики на Украіні. „Вільне Слово". Зальцведель 1918, 4°, ч. 18, ст. 2—3.

Сидоренко-Сапарай Сергій, ппол. Соціялістична спадщина націоналістам воякам. Вступ до Стратеґічно-політичного Нарису Зимового Походу. „Немезіда", квартальник. Яблонна к/Варшави. 1936. зб. 1. 8°, ст. 5—18 (прод. буде).

Є про Зимовий похід. ґен. Омеляновича-Павленка старшого. С. Петлюру, військо і „демократичне" військо, Скоропадського. Григорієва. Волоха. Запорожський корпус і перехід його через Румунію полк. Чорних Запоріжців, Запорожську Січ. ґен. Удовиченка Ол., ґен. Змієнка, от. Оскілка, Антантські війська в Одесі. ґен. Сальського, Галицьку Армію та ин. Ярко опозиційний артикул.

Сидоренко-Сапарай Сергій, пплок. Стратеґічно-політичний нарис Зимового Походу. 6. XII. 1919 — в. V. 1920 рр. „Немезіда". Яблонна 1936. 8°, зб. 2, ст. 20—27 (прод. буде).

Продовження попереднього артикула. Число уляглo конфіскаті.

Сидоренко Сергій, ппол. Хоробрість з розпачі й безпорадности! В альбом пп. Андрієві Лівицькому й Володимирові Сальському. „Немезіда"., Яблонна. 1936. зб. 2, 8°, ст. 31—35.

Артикул полємічний, з приводу „Наказа ч. 1" Конфіската.

Сильвестер Глібовицький, студент прав. б. С. С „Діло" Львів 1915, ч. 103. ст. 3.

Причинок до біоґр. УСС.

Симон Петлюра. Каліш 1927. Видання міжорганізаційного комітету по увіковічненню памяти С. Петлюри. З друкарні Видавництва „Чорномор" Формат 17 x 24.5 (лежача вісімка). ст. 4 тексту і 25 карт з ілюстраціями.

Властиво є це альбом, попереджений вступною статтею М. С., затитулованою: Симон Петлюра. (Короткий біографічний нарис). На картах: 4 портрети з ріжних часів, парада в Станиславові 1920 р з Вождями Петлюрою і Пілсудським, дім, де замешкував у Парижі С. П. і 2 вигляди кімнати, місце, де забито С. П., маски з обличча і руки. 12 ілюстрацій до похорону, вигляд могили і вигляд церкви св. Покрови в укр. станиці в Каліші.

Симон Петлюра. (В 10-ту річницю чину ні для зиску ані для слави). „Укр. Сокіл". Прага 1936. ч. 5, ст. 1.

Симон Петлюра в молодости. Збірка споминів під ред. А. Жука. Львів 1936. 16°, ст. 105 і 7 нен.

Іван Рудичів: Симон Петлюра з молодости. Андрій Жук: Із споминів про Симона Петлюру. Микола Порш: На спільному шляху. Лев Ганкевич: Святослав Таґон у Львові, Володимир Левинський: Наддніпрянська політична еміґрація у Львові в рр 1904—1905. Андрій Жук: До характеристики С Петлюри.

Симон Петлюра. „Рідна Школа". Львів 1936. 4°, ч. 10, ст. 148, 149.

З портретом.

Симон Петлюра. (В 10-ту річницю трагічної його смерти). „Сокільські Вісти". Львів 1936. 4°, ч. 6 ст. 2.

З портретом.

Симон Петлюра. В річницю його смерти. „Укр. Комбатант". Косів 1936, ч. 1, ст. 8.

Симон Петлюра. В 10-ліття його смерти. „Укр. Вісти". Львів 1936, ч. 118, ст. 2.

Оцінка.

Синенький І. Хор. Евген Ясеницький рятує команду свого куріня. „Календар Черв. Кал." на 1931 рік. Львів 1930. 8°, Календ. — жовтень.

IX. 1916. На Лисоні УСС. Гер. вчинок. З іл.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ.

Просимо П. Т. Передплатників, що залягають з передплатою за минулий час, порозумітися з Адміністрацією конечно впродовж місяця грудня щодо сплати залеглости.

Розходиться про те, що безплатний щомісячний додаток (в 1937 р. Спомини ґен. А. Кравса) одержуватимуть лише ті передплатники, що будуть мати упорядковану справу залеглости і будуть платити точно біжучу передплату.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ"

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VIII. річник / Число 12. / Грудень 1936.

ЗМІСТ:

Редаґує: *В. Софроніїв-Левицький*. Відповідальний редактор: *Петро Павіко*. З друкарні Наукового Т-ва ім. Шевченка.

Павло Тичина
М. Яців ·91